

Johann Heinrich Müntz

*Podróże malownicze
przez Polskę
1780–1784*

Picturesque travels through Poland 1780–1784

Живописные путешествия по Польше 1780–1784

opracowanie | editing | обработка

Elżbieta Budzińska

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA
Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
Państwowe Muzeum Historyczne
(Государственный исторический музей) w Moskwie

Johann Heinrich Müntz

Podróże malownicze przez Polskę 1780–1784

Picturesque travels through Poland 1780–1784

Живописные путешествия по Польше 1780–1784

opracowanie | editing | обработка

Elżbieta Budzińska

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA
Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata
Warszawa 2022

Seria „Studia i Materiały”

KOMITET REDAKCYJNY: Dorota Janiszewska-Jakubiak (przewodnicząca), Magdalena Gutowska,
Karol Guttmejer, Piotr Ługowski, Agnieszka Tymińska, Olga Kucharczyk

REDAKTOR SERII: Karol Guttmejer

KOORDYNATOR PROJEKTU: Karol Guttmejer

REDAKTOR NAUKOWY TOMU: prof. dr hab. Jerzy Malinowski

RECENZENCI: prof. dr hab. Tadeusz Bernatowicz, prof. dr hab. Andrzej Rachuba

PRZEKŁAD Z ORYGINAŁU FRANCUSKIEGO NA JĘZYK POLSKI: Piotr Herbich (PH) i Henryka Martyniak (HM)

PRZEKŁAD NA JĘZYK ANGIELSKI: Krzysztof Z. Cieszkowski

PRZEKŁAD NA JĘZYK ROSYJSKI: Natalia Mizerniuk-Rotkiewicz i Agnieszka Pospiszil

REDAKCJA: Grażyna Raj

INDEKSY: pol. i ang. Anna Brus, ros. Natalia Mizerniuk-Rotkiewicz

OPRACOWANIE GRAFICZNE I SKŁAD TOMU: Tomasz Klejna – Wydawnictwo Tako

OPRACOWANIE MAPY: Sławomir Mielnik

WYDAWCA

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA

ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa

e-mail: kontakt@polonika.pl; www.polonika.pl

INSTYTUCJA NADZORUJĄCA

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

WSPÓŁWYDAWCA

POLSKI
INSTYTUT
STUDIÓW
NAD SZTUKĄ
ŚWIATA

Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata

ul. Warecka 4/6-10, 00-040 Warszawa

e-mail: biuro@world-art.pl; www.world-art.pl

© Copyright by Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2022

© Copyright by Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, 2022

© Copyright by Elżbieta Budzińska, 2022

ISBN 978-83-66172-58-6 (Instytut POLONIKA)

ISBN 978-83-66758-14-8 (Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata)

NAKLAD: 350 egzemplarzy

PAPIER: Sora Matt Plus, 115 g

DRUK: Pro-Print Usługi Poligraficzne Piotr Piwkowski

Książkę złożono krojem Garamond Premier Pro

NA OKŁADCE:

J. H. Müntz, Kamieniec Podolski, Dziennik 1781, s. 97,

Moskwa GIM, Inv. 3220, nr 2v

Spis treści

Od Wydawcy	9
Widoki architektoniczne i sceny rodzajowe w środowisku artystycznym Warszawy czasów króla Stanisława Augusta. Przedmowa	12
Wstęp	36
Uwagi redakcyjne	89
Skróty	95
Podróże malownicze przez Polskę itd.....	97
Katalog rysunków	615
Bibliografia	665
Podziękowania	671
Aneks 1 Facsimile tekstów z albumu Voyages Pictoresques par la Pologne.....	673
Aneks 2 Facsimile tekstów z albumu Vues de Pologne	773
Aneks 3 Facsimile tekstów z albumu Voyages Pictoresques de la Pologne.....	797
Indeksy.....	813

Contents

From the Publisher	10
Architectural Views and Genre Scenes in the Artistic Circles of Warsaw during the Reign of King Stanisław August	17
Introduction	50
Editorial observations	91
Abbreviations used in the English text	95
Picturesque travels through Poland etc.	97
Catalogue of drawings	631
Bibliography	665
Acknowledgements	671
Appendix 1 Facsimile of texts in the album <i>Voyages Pictoresques par la Pologne</i>	673
Appendix 2 Facsimile of texts in the album <i>Vues de Pologne</i>	773
Appendix 3 Facsimile of texts in the album <i>Voyages Pictoresques de la Pologne</i>	797
Indexes	813

Содержание

От издателя	11
Архитектурные виды и жанровые сцены в варшавском художественном кругу времён короля Станислава Августа	24
Вступление	65
От редакции	93
Список сокращений	95
Живописные путешествия по Польше	97
Каталог рисунков	648
Библиография	665
Благодарность	672
Приложение 1	
Факсимиле текстов из альбома <i>Voyages Pictoresques par la Pologne</i>	673
Приложение 2	
Факсимиле текстов из альбома <i>Vues de Pologne</i> (Виды Польши)	773
Приложение 3	
Факсимиле текстов из альбома <i>Voyages Pictoresques de la Pologne</i>	797
Указатели	813

Od Wydawcy

Autor prezentowanego dzieła, Johann Heinrich Müntz, to postać nietuzinkowa. Urodził się w 1727 roku w alzackiej Miluzie, należącej wtedy do Konfederacji szwajcarskiej. Do przyjazdu do Polski podróżował po Europie, był w Palestynie, dłuższy twórczy czas spędził również w Anglii. Miał także różne doświadczenia zawodowe: od artystycznych, przez znajomość wojskowości, zagadnień gospodarczych, aż do kompetencji inżyniera metalurga – jako autor traktatu o wytopie metali kolorowych. W Polsce pojawił się w 1778 i w latach 1781–1783 odbył podróż z księciem Stanisławem Poniatowskim, bratankiem króla Stanisława Augusta na tereny jego ukraińskich posiadłości. Tu spotkał się z nieznanym wcześniej światem, który najwyraźniej go zafascynował. Efektem tych wojaży jest zbiór ponad 300 zachowanych do dziś rysunków z obszernymi opisami. Müntz był pierwszym artystą w XVIII wieku, który przemierzając drogi Polski, Litwy, Polesia, Podola, Wołynia, i wreszcie Mołdawii, tak szeroko rejestrował życie codzienne i pracę ludzi, pejzaż tych ziem i zabytki architektury. Pierwszy rysował Puszczę Białowieską – słynny „portret” żubrzczy, bagna pińskie, poroży na Dnieprze, wreszcie wioski, chutory i miasteczka, karczmy, pływające mosty, kurhany i studnie na stepie czy uprawy lnu i arbuzów. To niezwykle dokument tych czasów, który był doceniany przez potomnych. Już w latach sześćdziesiątych XIX wieku Józef Ignacy Kraszewski zapowiadał wydanie jednego z albumów „Podróży malowniczej po dawnej Polsce J. H. Müntza” i planował sam techniką akwafortową wykonać do tego wydawnictwa ilustracje.

Prezentowana książka to efekt wieloletniego zainteresowania i badania dorobku Müntza przez Elżbietę Budzińską. W rozbudowanym Wstępie autorka opracowania zaprezentowała obszerny biogram artysty, ze szczególnym uwzględnieniem jego kilkuletniego pobytu w Polsce. Przedstawiła

skomplikowaną historię „wędrowki” jego rysunków i notatek, z czasem zebranych w trzech albumach, charakteryzując jego twórczość rysunkową i pisarską. Nadto opatrzyła XVIII-wieczny tekst źródłowy naukowymi komentarzami. Ze wspomnianych trzech albumów dwa są przechowywane w zbiorach Państwowego Muzeum Historycznego w Moskwie, a jeden – w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Trzeba zaznaczyć, że publikacja całego materiału nie byłaby możliwa, gdyby nie pozyskanie w 2017 roku skanów dwóch moskiewskich albumów przez prezesa Polskiego Instytutu Studiów nad Sztuką Świata, prof. Jerzego Malinowskiego, który patronował później niniejszej publikacji. Rozwijająca się w ostatnich latach współpraca polskich i rosyjskich środowisk naukowych, których efektem jest książka przedstawiana Czytelnikom, została przerwana przez barbarzyńską napaść Rosji na Ukrainę. Czas pokaże, czy naukowcy będą mogli w przyszłości powrócić do wspólnych badań.

Ze względu na wartość naukową źródła historycznego – rysunkowego i opisowego – Instytut POLONIKA zdecydował się na jego opublikowanie w rzadko spotykanej formule. Rękopis w języku francuskim został świetnie przełożony na język polski przez Piotra Herbicha – albumy moskiewskie i Henrykę Martyniuk – album warszawski, a następnie tekst polski przetłumaczono na język angielski i rosyjski. Tym trójjęzycznym tekstom towarzyszą rysunki i faksymile oryginalnych francuskich opisów – ważne źródło wiedzy o XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej. Mamy przekonanie, że to monumentalne wydawnictwo przyczyni się do pogłębienia badań nad dziejami Polski stanisławowskiej.

Dorota Janiszewska-Jakubiak
Dyrektor Instytutu POLONIKA

From the Publisher

The author of the work presented here, Johann Heinrich Müntz, was an exceptional figure. He was born in 1727 in Mulhouse, in Alsace, which at the time was part of the Swiss Confederation. Prior to coming to Poland he had travelled throughout Europe, had visited Palestine, and had also spent an extended period in England. He had also acquired much professional experience – artistic, military and business – he had worked as an experienced metallurgical engineer, and was the author a treatise on the smelting of non-ferrous metals. He arrived in Poland in 1778, and in the years 1781–1783 he undertook journeys with Prince Stanisław Poniatowski, the nephew of King Stanisław August, through the territories of his Ukrainian possessions. Here he encountered a world which he had hitherto not known, and it clearly fascinated him. The result of these travels is a collection of over 300 drawings, accompanied by extensive written descriptions, which survive to the present day. Müntz was the first 18th century artist who, travelling through Poland, Lithuania, Polesia, Podolia, Volhynia and finally Moldavia, recorded the everyday life and work of the people, the landscape of these territories and their architectural monuments, in so extensive a manner. He was the first to draw the forest of Białowieża – a celebrated drawing of a bison co – the Pińsk marshes, rapids on the river Dnieper, isolated farmsteads and small towns, inns, pontoon bridges, ancient burial mounds and wells on the steppe, and the cultivation of flax and water melons. These drawings are an exceptional document of the period, and were valued as such by his successors. As early as in the 1860s the writer and publicist Józef Ignacy Kraszewski announced the forthcoming publication of one of the albums of “Picturesque travels through former Poland by J. H. Müntz”, and planned to execute the illustrations himself, in the form of etchings.

The book presented here is the fruit of many years of interest and research into the work of Müntz on the part of Elżbieta Budzińska. In her extensive Introduction the author of this edition presents a detailed biography of the artist, with particular emphasis on his stay of several years in Po-

land. She describes the complex history of the “journeyings” of his drawings and annotations, eventually brought together in three albums, and examines his graphical and authorial achievement. The 18th century source text is furthermore provided with a scholarly commentary. Two of the albums mentioned above are preserved in the collections of the State Historical Museum in Moscow, the third in the Print Cabinet of the University Library in Warsaw. It should be noted that the publication of all the material would not have been possible had scans of the two Moscow albums not been obtained in 2017 by Professor Jerzy Malinowski, Director of the Polish Institute of World Art Studies, who subsequently became the patron of the present publication. The developing cooperation in recent years between Polish and Russian scholarly circles, of which the volume here presented is one of the results, was disrupted by the barbaric invasion of Ukraine by Russia. Time alone will tell whether scholars will be able to resume this cooperation in their research in the future.

On account of the exceptional scholarly value of this historical source, both graphical and descriptive, the POLONIKA Institute has decided to publish it in a rarely-encountered form. The original French manuscript has been meticulously translated into Polish – the Moscow albums by Piotr Herbich, the Warsaw album by Henryka Martyniuk – and this Polish text has next been translated into both English and Russian. This trilingual text is accompanied by reproductions of the drawings and facsimiles of the original French descriptions, a unique source of information on the 18th century Polish-Lithuanian Commonwealth. We are convinced that this monumental publication will serve to enhance research into the history of Poland during the reign of King Stanisław August.

Dorota Janiszewska-Jakubiak
Director of the POLONIKA Institute

От издателя

Автор представленного труда Иоганн Генрих Мюнц – фигура неординарная. Он родился в 1727 году в Эльзасском Мюльхаузе, принадлежавшем тогда Швейцарской Конфедерации. До приезда в Польшу путешествовал по Европе, был в Палестине, долгое и продуктивное время провёл в Англии. Обладал разнообразным профессиональным опытом от художественного через знание военного дела и вопросов экономики аж до компетенций инженера-металлурга как автор трактата о плавке цветных металлов. В Польше Мюнц появился в 1778 г., в 1781–1783 гг. путешествовал вместе с князем Станиславом Понятовским, племянником короля Станислава Августа по территории его украинских владений. Тут он столкнулся с неизвестным ему ранее миром, который произвёл на него неизгладимое впечатление. Результатом этих путешествий стало собрание более трехсот сохранившихся до сегодняшнего дня рисунков с обширными комментариями.

Мюнц был первым художником в XVIII веке, который проехав вдоль и поперек дороги Польши, Литвы, Польска, Подолья и Волыни, а также и Молдавии, так детально отобразил повседневную жизнь и работу людей, пейзаж этих земель и памятники архитектуры. Он первый изобразил Беловежскую пушу – знаменитый портрет зубрихи, Пинские болота, днепровские пороги, деревни, хутора и городки, корчмы, наплавные мосты, курганы и колодцы в степи, плантации льна и арбузов. Это необыкновенный памятник эпохи, по достоинству оцененный потомками. Уже в шестидесятых годах XIX века Юзеф Игнаций Крашевский анонсировал издание одного из альбомов „*Podróży malowniczej po dawnej Polsce J. H. Müntza*” и планировал лично исполнить иллюстрации к этому изданию в технике офорта.

Представленная книга – это эффект многолетних исследований и интереса к творчеству Мюнца исследовательницы Эльжбеты Будзинской. В пространном Вступлении автор исследования поместила обширную биографическую ноту, с подробным описанием его мно-

голетнего пребывания в Польше. Привела запутанную историю «путешествия» его рисунков и записок, со временем собранных в три альбома, охарактеризовала его творчество как художника и литератора. Кроме этого исследовательница снабдила оригинальные тексты XVIII века научными комментариями.

Два из упомянутых альбомов хранятся в собрании Государственного исторического музея в Москве, один – в Кабинете графики Библиотеки Варшавского университета.

Следует отметить, что публикация всего материала была бы невозможна, если бы не отсканированные копии двух московских альбомов, которые удалось приобрести Президенту Польского института исследований мирового искусства профессору Ежи Малиновскому, ставшему впоследствии почетным координатором данной публикации. Развивающееся в последние годы сотрудничество польских и российских научных сообществ, эффектом которого является и книга, предлагаемая вниманию читателя, было прервано варварским нападением России на Украину. Время покажет, смогут ли ученые в будущем вернуться к общим исследованиям.

В связи с научной ценностью исторического источника – рисунков и описаний – Институт POLONIKA принял решение опубликовать его в исключительной форме. Рукопись на французском языке была прекрасно переведена на польский Петром Хербихом – московские альбомы – и Хенрикой Мартынюк – варшавский альбом, а затем польский текст был переведен на английский и русский языки. Этим трехязычным текстам сопутствуют рисунки и факсимиле оригинальных французских описаний – невероятный источник наших знаний о Речи Посполитой XVIII века. Мы убеждены, что это монументальное издание будет способствовать углубленному изучению истории эпохи Станислава Августа Понятовского в Польше.

Дорота Янишевская-Якубяк
Директор Института POLONIKA